

Zbirka tekstualnih plakata
Sveučilišne knjižnice u Splitu:
prostor, vrijeme, korisnici

Collection of Textual Posters
of the University Library in Split:
Space, Time, Users

Mihaela Kovačić

Sveučilišna knjižnica u Splitu
University Library Split
mihaela.kovacic@svkst.hr

UDK / UDC [025.8:766]:004

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received on: 31. 3. 2014.

Prihvaćeno / Accepted on: 11. 7. 2014.

Sažetak

Tekstualni plakat, kao informacijski objekt zastupljen u svim ustanovama AKM-zajednice, predstavlja nezaobilazan istraživački korpus za različite vrste korisnika. U radu se donosi pregled sadržaja, provenijencija i metodologija obrade takve građe iz *Zbirke tekstualnih plakata Sveučilišne knjižnice u Splitu* (SKS). U svrhu vrednovanja i planiranja upravljanja ista se *Zbirka* uspoređuje s istovrsnim zbirkama u lokalnoj AKM-zajednici. Na uzorku *Zbirke tekstualnih plakata* SKS utvrđuje se hijerarhijska struktura nadređenih i podređenih zbirki u svrhu primjene modela opisa i digitalizacije na razini zbirke. Sadržajne te grafičke/tiskarske sličnosti analognih tekstualnih plakata i istovremenih zavičajnih serijskih publikacija upućuju na korištenje iskustava digitalizacije serijskih publikacija u svrhu učinkovitije dostupnosti i pretraživosti teksta. Pri tome se nedostaci, primjerice kvaliteta OCR-a, nadomještaju ponudom drugih formata (PDF i sl.). Krajnji cilj navedenih radnji jest virtualna *Zbirka tekstualnih plakata* SKS objedinjena obradom i digitalizacijom bez obzira na mjesto pohrane.

Ključne riječi: Zbirka plakata SKS – tekstualni plakati, AKM zajednica – korisnici, tekstualni plakati – digitalizacija

Summary

Textual posters, as informational objects present in all of the ALM community institutions, represent an unavoidable research corpus for various types of users. This paper provides an overview of the contents, provenance and processing methodologies of such corpus from *The Collection of textual posters* of The University library in Split (SKS). For the purposes of evaluation and management planning, the aforementioned Collection is comparable to similar collections in the local ALM community. Samples of *The Collection of textual posters* of SKS demonstrated the hierarchy in terms of superior and subordinate collections for the purpose of the application of the model description and digitizing on the level of the collection. Content and graphics / printing similarities of analogue textual posters and concurrent native serial publications point to the use of experience of digitizing

serial publications for the purpose of a more efficient access and easier searchability of the text. Thus, the disadvantages, such as the quality of OCR, are being replaced by other formats (PDF etc.). The ultimate goal of the aforementioned actions is a virtual *Collection of textual posters* of SKS consolidated by textual processing and digitization regardless of storage location.

Key words: collection of posters at ULS – textposters, the ALM community – users, textposters – digitalization

Uvod

U radu se donosi pregled sadržaja, provenijencije i metodologije obrade građe iz *Zbirke tekstualnih plakata* Sveučilišne knjižnice u Splitu (dalje SKS). Podpojmom *tekstualni plakati* predstavljaju se tiskovine s odlikama plakata i tekstem kao jedinim sadržajem.¹ Nastale su u razdoblju od polovice 18. do polovice 20. stoljeća. Poruku prenose snagom tiskane riječi, a element likovnosti zasnivaju na estetskom dojmu grafike i kompozicije slaganja slova.

Pojam *plakat* (engl. *poster*; franc. *affiche, placard*; tal. *manifesto*) često se u literaturi definira na razne načine. U odnosu nagradu navedene *Zbirke* najpotpunije ga određuje definicija iz Enciklopedije likovnih umjetnosti i pojmovnika prvog hrvatskog prijevoda ISBD(A). Upravo na toj posljednjoj definiciji zasniva se odabir i analiza građe iz *Zbirke tekstualnih plakata* SKS, ujedno tema ovoga rada. Prema toj definiciji plakat je posebno objavljen arak ili dio arka, tiskan samo na jednoj strani s namjerom da se čita nepresavijen. Plakat je i objava, oglas, proglas, oznanjenje, okružnica i novinska vijest. Obično se lijepi, javno raspućava ili prodaje.² Nadalje, tekstualni

1 Za istovrsnu građu tiskanu u Zadru od 1793. do 1920., u nekomercijalne svrhe, Vjekoslav Maštrović koristi pojam *oznanjena*. Budući da *Zbirka* SKS obuhvaća razdoblje do 1950-ih s fondom od oko 1000 kazališnih i filmskih plakata te zbog iznalaženja sličnih svojstava teksta plakata i novina u procesu nastanka i digitalizacije, u radu se koristi pojam *tekstualni plakat*.

2 Bić, S. [Batušić, Slavko]. Plakat. //Enciklopedija likovnih umjetnosti. [Sv.] 3: Inj - Portal. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1964. Str. 687. ; ISBD(A) : Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / [prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995. (Povremena izdanja Hrvatskog bibliotekarskog društva. Novi nizovi ; knj. 1). Str. 7.

plakati, kao informacijski objekti, sadrže hijerarhiju vremena: fizičko vrijeme dostupnosti, vrijeme uporabe te socijalno i povijesno vrijeme.³ Izvor su brojnih istraživanja, od političkih, kulturoloških i socioloških do lingvističkih. Prikupljaju se, pohranjuju i obrađuju u ustanovama AKM-zajednice kao samostalne zbirke ili jedinice sadržane u arhivskim fondovima. U knjižničarskoj zajednici, pa tako i u SKS, tekstualni plakati često se pohranjuju u zbirka starije građe i/ili sitnog tiska, dok se oni koji poruku prenose likovnim elementima, u užem smislu, pohranjuju u grafičkim zbirka. U svrhu vrednovanja i planiranja upravljanja *Zbirkom tekstualnih plakata* SKS njezin sadržaj, provenijencija i metodologija obrade uspoređuju se s istovrsnim zbirka tekstualnih plakata u lokalnoj AKM-zajednici. Spoznaje o tim zbirka stečene su uvidom u tiskane i *online* kataloge te anketom. Cilj jeovoga rada na uzorku navedene *Zbirke* SKS pokazati da zbirke tekstualnih plakata, podjednako zastupljene u svim ustanovama AKM-zajednice, primjenom modela opisa i digitalizacije na razini zbirke predstavljaju nezaobilazni istraživački korpus za različite vrste korisnika.

Tekstualni plakati iz *Zbirke starih knjiga i rukopisa* SKS: prostor, vrijeme, stil

U SKS, sljedbenici *Gradske biblioteke*, još od osnutka 1903. godine sustavno se prikupljaju plakati – tekstualni i likovni – prema kriteriju zavičajnosti za zbirku *Dalmatica*.⁴ Danas su tekstualni plakati pohranjeni u *Zbirci tekstualnih plakata*, podzirci središnje fizičke organizacijske jedinice – *Zbirke starih knjiga i rukopisa*. *Zbirka tekstualnih plakata* broji oko 3000 jedinica građe nastale od polovice 18. do polovine 20. stoljeća. Manji broj istovrsnih plakata pohranjen je u rukopisnoj zirci, kao gradivo arhiva Ante Trumbića, Ive

3 Klarin Zdravec, Sofija. Koncept funkcionalne granularnosti u organizaciji informacija digitalne knjižnice : [doktorski rad]. Zagreb : [vlast. nakl.], 2012. Str. 115. Prema: Tuđman, Miroslav. Vremenitost znanja : prilog teoriji o vremenskoj strukturi znanja. // *Informacijske znanosti i znanje / uredili Slavko Tkalac i Miroslav Tuđman*. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 1990. Str. 171.

4 Još pri osnutku *Gradske biblioteke* 1903. godine ustrojena je zbirka *Dalmatica* prema tada važećim načelima i kriterijima zavičajnosti. Naime pojam zavičajnog za navedenu se zbirku mijenjao tijekom vremena, ovisno o političko-teritorijalnom ustroju, obuhvaćajući do 1918. područje od Kotora do Zadra, a nakon toga od Dubrovnika do Šibenika. Za zbirku *Dalmatica* sustavno se prikupljala, uređivala i obrađivala rukopisna i tiskana građa, dakle i plakati, autorstvom, sadržajem i/ili nastankom vezani uz zavičaj – Dalmaciju, a posebno Split.

Tartaglie, Josipa Barača i Petra Kuničića. Nastali su u tiskarama Splita, Šibenika, Zadra, Dubrovnika, a u manjem broju i Kotora.⁵ Najveći broj primjeraka pristigao je u Knjižnicu od 1919. do 1950-ih obveznim primjerkom, a poneki nasljeđivanjem drugih knjižnih fondova te darom i kupnjom. Tematski obuhvaćaju brojna područja: politiku, privredu, pravo, prosvjetu, zdravstvo, vjeru, kazalište, film, tzv. sitnu književnost (poezija, epitafi), sport i mnoga druga. Sagledavajući u povijesnom kontekstu pojavu tekstualnih plakata na području koje obuhvaća spomenuta zbirka *Dalmatica*, možemo reći da za mletačke (do 1797.), prve austrijske (1797.-1805.) i francuske uprave (1806.-1814.) tiskarstvo u Dalmaciji i Splitu nije bilo razvijeno te plakati najčešće stižu iz političkih središta. Napomenimo da se tek nakon pada Mletačke Republike 1797., koji uz slabljenje gospodarske i političke moći prati i kriza tiskarske djelatnosti, osnivaju u Dalmaciji krajem 18. i početkom 19. stoljeća prve tiskare. Tako kasno osnivanje tiskara posljedica je ne samo ograničavanja i nadziranja od strane Venecije već i ekonomskih ograničenja tiskarstva kao djelatnosti koja u to doba u Dalmaciji, zbog velike nepismenosti, nije donosila značajniji profit.⁶

U *zbirci tekstualnih plakata* SKS najstariju građu čine dvojezični talijansko-hrvatski proglaš iz doba mletačke uprave u Dalmaciji. Sadrže razne naredbe generalnog providurstva iz Zadra, a rjeđe lokalnih vlasti. Tiskani su u Veneciji od 1751. do 1796. godine, u duždevoj tiskari, kod obitelji Pinelli, dok je jedan tiskan kod Simona Occhia. Prepoznatljivi su po grafičkom dodatku – mletačkom grbu i ukrašenom inicijalu na početku teksta.⁷

Iz kratkotrajnog razdoblja francuske uprave u Dalmaciji SKS ne posjeduje tekstualne plakate, iako pouzdano znamo da su na ovim prostorima bili brojni. Veći broj plakata sačuvan je iz doba druge austrijske uprave (1814.-1918.), kada je uznapredovalo lokalno tiskarstvo i usavršena su tehnička sredstva reprodukcije.⁸ Sudeći prema građi sačuvanoj u SKS, upravo iz raz-

5 Unatoč tomu što su neke tiskare izbjegavale slanje obveznog primjerka, Knjižnica je izostanak redivito reklamirala, o čemu svjedoči nekoliko dopisa iz 1920-ih upućenih tiskarama u Šibeniku.

6 U 18. st. u Zadru djeluju manje tiskare: Antonija Bobolina (1793.), Domenica Fracassa (1797.) i Antonija Luigija Battare (1803.). Prva značajnija tiskara u Splitu jest tiskara Ivana Demarchija (1812.), a u Šibeniku Šime Anića (1870.).

7 Načelnik banske uprave u Zagrebu Petar Benzon darovao je Knjižnici 1930-ih mletački proglaš iz 1761. i 1791. godine.

8 Otkriće litografije 1793. i kromolitografije 1836. pridonijelo je razvoju, multipliciranju i likovnoj kvaliteti tekstualnih plakata. Prema mišljenju Duška Kečkemeta, plakatu su, prema prethodno

doblja posljednjih desetljeća 19. st. i imamo prve „prave“ plakate, a zatim su oni sve učestaliji. U ekonomski štedljivijim sredinama Dalmacije, pa i Splita, plakat je stilski pratio europske tokove, iako s određenim zakašnjenjem i s nešto skromnijom grafičkom opremom. Splitski povjesničar umjetnosti Duško Kečkemet glavnom odlikom ranih splitskih plakata 19. stoljeća smatra prisutnost, uglavnom, samo teksta, tako ukomponiranog da privuče pažnju prolaznika u svrhu čitljivosti s određene udaljenosti. Jedini malobrojni likovni dodaci na tekstualnim plakatima rađeni su najčešće tehnikom drvoreza. Tisak teksta, u početku uglavnom crni, otisnut je kombinacijom raznih vrsta slova, na formatu i do jednog arka. Od druge polovice 19. stoljeća tisak je i višebojni – crveni i plavi – a potom se mijenja i boja podloge papira na kojoj je plakat tiskan.⁹ Ne navodeći ovom prilikom imena svih tiskara Splita, Šibenika, Zadra, Dubrovnika i Kotora iz analitičkog inventara ove zbirke, napomenimo da je ona, ujedno, i izvor za proučavanje produkcije i tehničkih mogućnosti lokalnog tiskarstva, promjena naziva i vlasnika tiskara, ali i dopuna lokalnih, zavičajnih, a time i nacionalnih bibliografija.

Zbirke tekstualnih plakata u SKS ilokalnoj AKM-zajednici

U svrhu vrednovanja i planiranja upravljanja samom *Zbirkom tekstualnih plakata* SKS, njezin sadržaj, provenijencija i metodologija obrade uspoređeni su s istovrsnim zbirkama tekstualnih plakata.¹⁰ Pritom je interes prvenstveno usmjeren na plakate koji su mjestom nastanka vezani uz političko-teritorijalni obuhvat spomenute zbirke *Dalmatica*, ali i prema široj AKM-zajednici. Spoznaje o tim zbirkama stečene su uvidom u tiskane i *online* kataloge te anketom. U daljnjem tekstu navodimo u kronološkom nizu popise tekstualnih plakata objavljenih u AKM-zajednici Zadra i Splita od 1979. do

navedenoj definiciji pojma, u Splitu prethodili oglasi i soneti/prigodnice – pjesnički sastavi u čast osobe, događaja, rugalice i/ili pamfleti. Ranije pisane ručno, u više primjeraka, pribijane su ili lijepljene na debla i stupove po zidovima kuća. Sastavljači su im često bili pučki pjesnici.

9 Radi snažnijeg učinka plakata ručno rađena drvena slova s vremenom postaju deblja, punija i izražajnija. Vretenasta slova iz 18. st. u 19. st., bila u drvetu ili metalu, manje su u upotrebi od novih „masnih“ slova Thorne i Thorowgood i njihovih sljedbenika. Vidi: Rickards, Maurice. Uspon i pad plakata. Beograd : Borba, 1971. Str. 11.

10 Dva višebrojna izborna plakata iz 1907. *Socijalističke stranke Split* iz *Arhiva dr. Ante Trumbića* ustupila je SKS 1978. Muzeju NOB-a u Splitu.

2013. godine ne samo zbog njihove provenijencije i srodnosti sa *Zbirkom tekstualnih plakata SKS* već i stoga što neki od njih kroz svoju tematsko-kronološku koncepciju uključuju jedinice građe iz SKS.

Prvi u nizu radova, o kojem će biti više spomena u poglavlju *Bibliografska obrada Zbirke tekstualnih plakata SKS*, rad je Srećka Diane iz 1960. godine naslovljen *O razvoju radničkog pokreta u Splitu 1918.-1920. godine*. Slijedi obuhvatni rad o ovoj građi Vjekoslava Maštrovića iz 1979. godine u publikaciji *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća*. Sam Maštrović navodi da za taj ili sličan rad, osim nekoliko spiskova, nije našao uzor u domaćoj ili stranoj literaturi. Razloge tomu nalazi u većem interesu za vizualne i/ili političke plakate.¹¹ Od tog vremena objavljeno je u splitskoj AKM-zajednici nekoliko popisa istovrsne građe. Godine 1989. Arheološki muzej u Splitu (dalje AMS) donosi popis francuskih proglaša u katalogu *Doba francuske uprave u Dalmaciji u svjetlu arhivske, bibliotečne i numizmatičke građe Arheološkog muzeja u Splitu*. Iste godine, s naglaskom na tiskarskoj provenijenciji, SKS objavljuje katalog *Stari splitski plakati : 1891. - 1942.*, a 1992. *Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu : 1812 : 1918*. Nekoliko godina kasnije, 1996., autorica Ljerka Šimunković donosi analitički popis posebne vrste tekstualnih plakata u publikaciji *Mletački dvojezični proglaši u Dalmaciji u 18. stoljeću*.¹² Prethodno spomenuta anketa, pod nazivom *Anketa o zbirkama tekstualnih plakata u Splitsko-dalmatinskoj županiji*, provedena je 2006. u svrhu usporedbe, u prvom redu sadržaja, veličine, obrađenosti i dostupnosti *Zbirke SKS* s ostalim istovrsnim zbirkama. Na anketu se odazvalo sedam ustanova, a rezultati su pokazali da je ta građa, iako dostupna, u odnosu na ostalu građu slabije obrađena.¹³

11 Vidi: Maštrović, Vjekoslav. *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća* : (Jadertina croatica). Zagreb : JAZU, 1979. (Djela / Zavod za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU u Zadru ; knj. 6). ; Šimunković, Ljerka. *Mletački dvojezični proglaši u Dalmaciji u 18. stoljeću*. Split : Književni krug, 1996. (Biblioteka znanstvenih djela ; 79).

12 Napomenimo da je 2013. hrvatska arhivistička zajednica obilježila Međunarodni dan arhiva 9. lipnja zajedničkom temom *Službeno izvješćivanje u prošlosti* naglasivši pritom i važnost tekstualnog plakata. Tom su prilikom objavljeni i katalozi s odabranim tekstualnim plakatima: *Tiskani proglaši u Zadru i Dalmaciji 1488. – 1946. : službeno izvješćivanje u prošlosti : katalog izložbe*. / Autorice kataloga i izložbe – Ivana Burić, Tamara Šarić Šušak. Zadar : Državni arhiv u Zadru, 2013. ; *Dopisom, oglasom i proglasom* / Petar Elez, Irena Milobara. Vukovar : Državni arhiv u Vukovaru, 2013.

13 U Splitsko-dalmatinskoj županiji manje zbirke tekstualnih plakata posjeduje nekoliko državnih i crkvenih institucija. Od njih u Splitu navodimo, uz SKS, Muzej grada, Arheološki muzej, Državni arhiv i Nadbiskupiju. U Trogiru tu građu čuva Muzej grada, a u Sinju Franjevački samostan.

Tekstualni plakati i novine: sličnosti i razlike

Prilikom ustrojavanja *Zbirke tekstualnih plakata* SKS uočene su brojne sličnosti i zajedničke odlike s lokalnim novinskim fondovima, a osobito novinskim oglasima, nastalim od 19. do polovice 20. stoljeća. Razlog je vjerojatno u činjenici da su nastali u istim tiskarama, složeni istim tipom slova od istih slagara/tiskara. Novine i plakati kao dio knjižničnih zbirki te grafički i vizualni proizvod predmet su istraživanja u širem smislu. Izvještavaju o tekućim, aktualnim zbivanjima i temama od općeg interesa te prenose duh vremena. Specifičnost sadržaja starih novina i tekstualnih plakata jest i slična struktura teksta koja se odražava u entitetu mjesto, događaj, osoba, vrijeme, predstavljajući i odražavajući načelo 5 W: Tko? Što? Kada? Gdje? Zašto? Nadalje, ta je građa podložna zabranama objavljivanja/ plakatiranja i prolaznosti/kratkotrajnosti informacije. Preduvjet njihove produkcije jest razvijena tehnologija grafičke reprodukcije, a razlog fizičkog propadanja nepostojanost materijala – krhki papir s velikim postotkom kiseline. Upravo taj čimbenik traži izradu zaštitnih digitalnih preslika.¹⁴ Prethodno spomenute sličnosti plakata i novina osobito nalazimo u načinu prenošenja poruke kod novinskih oglasa i tekstualnih plakata. Detaljna analiza novinskih oglasa koju donosi Mislava Bertoša gotovo je u potpunosti primjenjiva na tekstualne plakate jer i kod prvih i kod drugih tipografska organizacija teksta jest vizualna organizacija pisanog jezika, bez obzira na to kako je proizveden.¹⁵ Naime izgledu teksta, a time i učinkovitosti same poruke, doprinose tip, veličina i varijante slova, diakritički i pravopisni znakovi te posebni simboli; udaljenosti između slova i riječi; duljina redaka; prostor između redaka, veličina rubova, eventualna upotreba boje, organizacija naslova, podnaslova i odlomaka, određivanje nosioca (papir) i boje, oblikovanje cjelokupnog objekta i ostala pitanja prostorne organizacije i konfiguracije. Navedeni elementi pridonose artikulaciji cjelokupnoga značenja teksta kroz vizualnu organizaciju grafičkih obilježja približavajući tipografsku organi-

14 Od 19. st. plakati i novine često se tiskaju na papiru koji sadrži visok postotak kiseline, neotpornom na vremenske utjecaje. Zato je važno pridržavati se posebnih konzervacijskih mjera i preporuka restauriranja cijelih grupa fondova. Vidi: Jobst, Marianne. *Zbirka letaka, plakata i exlibrisa*. // „Riznice Austrije“ : Austrijska nacionalna biblioteka. Beč : Vladina služba za tisak, 1995. Str. 87-94.

15 Bertoša, Mislava. „Jamči se za uspjeh kano i za neštetnost“, O reklamnome diskursu iz sociosemio-
loške perspektive. Zagreb : Srednja Europa, 2008. Str. 87.

zaciju lingvističkim i semiološkim područjima. Navedene sličnosti u strukturi teksta analognog oblika novina i plakata navode na promišljanje o sličnom „ponašanju“ njihovih tekstnih digitalnih inačica. Korištenje iskustva u obradi digitalnih novinskih zbirki razlog je više za stvaranje digitalnih zbirki tekstualnih plakata, o čemu će biti govora u poglavlju *Digitalizacija tekstualnih plakata i istovrsne digitalne zbirke*.

Razlika između analognih novina i tekstualnih plakata jest u količini sadržaja i materijala po jedinici građe. Naime dok jedinicu novina odlikuje znatna količina teksta raznolikog sadržaja i broja stranica, tekstualni plakat na jednom arku donosi cjelovit sadržaj.

Bibliografska obrada Zbirke tekstualnih plakata SKS

Prve podatke o upravljanju *Zbirkom tekstualnih plakata SKS* imamo iz 1959., a potom iz 1989. i 1992. godine. Podaci se odnose na tematsko-kronološko razvrstavanje i obradu manjeg broja plakata, poprincipu regista, za potrebe objavljivanja popisa u publikacijama Arhiva grada Splita i SKS. Najstariji podatak, iz 1959. godine, dokumentirane samo način obrade tekstualnih plakata u SKS već i suradnju arhivista i knjižničara u lokalnoj sredini. Naime Arhiv grada Splita (dalje AGS) ponudio je tadašnjoj Gradskoj biblioteci, za potrebe izložbe o 40 godišnjici osnivanja KPJ, da *niz dragocijenjenih dokumenata o razvoju radničkog pokreta, navlasito u periodu između dva rata (...)* sredi kronološki i po materiji. Odnosilo se to na *zbirku plakata, točnije, (...) onaj dio koji se odnosi na razvoj radničkog pokreta*. O načinu obrade navodi se: (...) *najznačajnije plakate [obradit ćemo] u cjelosti s opisom, dok uz preostale uz opis bi bio štampan i kratak sadržaj*. U spomenutom radu Srećka Diane *O razvoju radničkog pokreta u Splitu 1918.-1920. godine*, objavljenom godinu dana kasnije, plakati su tako i obrađeni – tekst plakata donosi se u cjelosti, a njegovi grafički istaknuti dijelovi ponovljeni su i u prijepisu.¹⁶ Još je jednom građa iz *Zbirke* razvrstavana 1989. i 1992. godine. Odnosilo se to na plakate tiskane u Splitu od 1812. do 1918. odnosno od 1891. do 1942. godine i obavljeno je, vjerojatno, prilikom pripreme građe za izložbu *Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu : 1812 : 1918.* i *Stari splitski plakati : 1891.-1942.*

16 Dopis AGS od 23. veljače 1959. (Administrativni arhiv SKS).

Godine 2003., usvajajući i dopunjujući prethodno spomenuti tematsko-kronološki kriterij, po prvi je put svih 3000 jedinica tekstualnih plakata objedinjeno i razvrstano po mjestu i godini tiskanja, a unutar toga prema tematskim cjelinama.¹⁷ Uspostavljanjem tematskih cjelina, primjerice kazališni i filmski plakati, politički (izborni, ratni), važniji događaj, Općina Split i slično, unutar *Zbirke tekstualnih plakata* formirane su podzbirke.

Navedene predradnje prethodile su inventarizaciji, razradi signatura, pohrani građe te planiranju obrade i digitalizacije u skladu s formiranim podzbirkama.

Budući da su u knjižničarskoj zajednici od 1970-ih u primjeni standardi za obradu plakata ISBD(NBM), a nešto kasnije, za one tiskane do 1830., ISBD(A), isti su i konzultirani.¹⁸ Iako ti standardi propisuju za plakate izvor podataka, odabir i redosljed elemenata katalognog opisa i sustav interpunkcija, već pri odabiru osnovnih elemenata inventarizacije – autor i naslov – javile su se nedoumice. Naime navedeni standardi kao preporučeni kriterij pri određivanju intelektualnog vlasništva (osobnog ili korporativnog – organi uprave, udruge, političke stranke i sl.) i/ili stvarnog naslova navode grafičku istaknutost podataka, oblikovanje sloga podataka ili sadržajno najznačajniji dio na jedinici građe. Uspoređujući vlastita s iskustvima drugih ustanova AKM-zajednice u bibliografskoj obradi tekstualnih plakata nailazili smo na brojne različitosti.¹⁹ Zbog toga smo se u vlastitoj praksi

17 Plakati objavljeni u izdanju AGS i SKS nisu bili inventarizirani ni signirani. Naime zbog niza ograničavajućih okolnosti do 2003. godine nije bilo moguće tekstualne plakate objediniti smještajem, inventarizirati ih i obraditi te su većinom bili nedostupni. Kada su 2003. stvoreni prostorni preduvjeti i nabavljena potrebna oprema za pohranu, građa je povučena iz dislociranih spremišta i prvi put fizički objedinjena u *Zbirci starih knjiga i rukopisa*.

18 ISBD(A) kod plakata bilježi posebnosti materijala, tehnike tiskanja, vodene znakove, inicijale i sl. Sama bibliografska obrada tekstualnih plakata u hrvatskoj AKM-zajednici stečena na osnovi kataloga AKM-ustanova – tiskanih i *online*– zasniva se na obradi po načelu regista, ISBD(NBM), na razini pojedinačnog primjerka, podzbirke i/ili kombinacijom navedenog. Za primjer primjene ISBD(NBM) vidi: Vinaj, Marina. Plakat za plakat : iz zbirke Muzeja Slavonije, Osijek. Osijek : Muzej Slavonije, 2008. Za praksu arhivističke zajednice vidi: Lakić, Zdenka. Mogućnosti primjene međunarodnog standardnog bibliografskog opisa neknjižne građe pri obradi zbirke plakata i letaka u arhivu. // Arhivski vjesnik 39 (1996), 75-89. ; Molnar, Branka. Obrada i opis arhivskoga gradiva obiteljskih i osobnih fondova. Dostupno na: <http://www.had-info.hr/rad-drustva/izlaganja/83-obrada-i-opis-arhivskoga-gradiva-obiteljskih-i-osobnih-fondova>.

19 Tako je primjerice kod obrade kazališnih plakata u AKM-zajednici uočeno je da se ponekad za odrednicu uzima ustanova, a ponekad naslov djela ili pak autor. Zbog toga je moguće da se istovjetni primjerci navode na različite načine, što u konačnici korisniku otežava identificiranje jedin-stvenog primjerka.

odlučili za sljedeće kriterije. Pri odabiru osnovnih elemenata inventara prednost je da na kriteriju „sadržajno najznačajnijeg dijela“ na jedinici građe, često istovjetnom sa spomenutim načelom 5W. Kriterij grafičke istaknutosti ili oblikovanja sloga podataka poslužio je kao ravnopravan kriterij ukoliko nije odudarao od logične sadržajne cjeline, a u protivnom korišten je kao pomoćni. Stvarni naslov, tekst i/ili ostale posebnosti tekstualnog plakata vjerno su prenesene s izvora uz navođenje važnih podataka i izostavljanje nevažnih. Takav pristup trebao bi kod vremenski, tematski i tekstualno sličnih/istovjetnih plakata precizirati izdanje. Slijede podaci o mjestu i godini nastanka plakata, izdavaču, tiskari te materijalnom opisu (dimenzije u cm, boja, tehnika i sl.). Do danas *Zbirka tekstualnih plakata* SKS od bibliografskih pomagala posjeduje samo inventarni popis – opis na razini jedinice građe – ali ne i katalog. Usto, kroz odnos pridruživanja manji dijelovi podzbirki „imaju povezanu publikaciju“ u tiskanim katalogima navedenim u poglavlju *Zbirke tekstualnih plakata u SKS i lokalnoj AKM-zajednici*.²⁰ Za *Zbirku tekstualnih plakata* SKS uz ovaj inventarni opis, temelj knjižničnog poslovanja, prikladan je i model opisa na razini zbirke. Tim modelom opisa predmet bibliografskog opisa umjesto jedinice građe postaju skupovi jedinica građe – zbirke. U tu svrhu donosi se funkcionalno razlaganje fonda zbirke na nadređene i podređene zbirke – skupove hijerarhijski povezanih zbirki. Središnja fizička organizacijska jedinica *Zbirka starih knjiga i rukopisa* na prvoj razini razdvaja se na *Zbirku tiskopisa* i *Zbirku rukopisa*. Na drugoj se razini unutar *Zbirke tiskopisa* nalazi *Zbirka sitnog tiska* (tekstualni plakati), a unutar *Zbirke rukopisa* *Zbirka tiskopisa* (tekstualni plakati). Tekstualni plakati obje *Zbirke* na trećoj razini, prema postavljenim tematskim kriterijima, formiraju podzbirke prema mjestu i godini tiskanja, a unutar toga prema navedenim većim tematskim cjelinama. Dakle navedenim razlaganjem u *Zbirci tekstualnih plakata* SKS usvojen je model opisa/pohrane u skladu s postavljenim tematskim kriterijima. Time se unutar zbirke uspostavlja hijerarhija prema načelu granularnosti. Na taj način opis na razini zbirke omogućava

20 Katić, Tinka ; Mirna Willer. Konceptualni model za opis i pristup zbirka – razvoj i moguća primjena. // 15. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : Mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012. Str. 87.

Ograničena dostupnost građe do 2003. godine razlog je što su neke jedinice tekstualnih plakata SKS izostale iz većih tematskih popisa: oznanjenja Vjekoslava Maštrovića (1979.) i mletačkih proglašenja Ljerke Šimunković (1996.).

da se s ovim zbirkama povežu i druge zbirke plakata unutar Knjižnice kako bi se dobila virtualna zbirka SKS.²¹

Digitalizacija tekstualnih plakata SKS i istovrsne digitalne zbirke

Planirana digitalizacija analogne *Zbirke tekstualnih plakata SKS*, u skladu s formiranim podzbirkama, uporište je našla u nekoliko istovrsnih projekata u Hrvatskoj i svijetu. Navodimo neke od njih. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti dala je 2009. na uvid *Digitalnu zbirku Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta*. Zbirka sadrži kazališne cedulje od 1840. do 1860. Domorodnog teatralnog društva i Zagrebačke kazališne družine te prvih deset godina HNK-a u Zagrebu.²² Istovremenu i istovrsnu zbirku kazališnih plakata iz 19. st. digitalizirao je u susjednoj Italiji Teatro Sociale di Mantova u okviru projekta *Riordino, catalogazione e digitalizzazione dei manifesti dell' archivio storico del Teatro Sociale di Mantova*.²³ Obilježavajući stotu obljetnicu od početka Prvoga svjetskog rata, Europeana je kroz projekt *Europeana Collections 1914-1918* predstavila brojne zbirke dokumenata. U ostvarenju te zamisli sudjeluje i Istituto Centrale per il Catalogo Unico (ICCU) projektom *14-18 Documenti e immagini della Grande Guerra* koji je još 2005. pokrenulo Ministero per i Beni e le Attività Culturali.²⁴ Na navedenoj adresi dostupni su brojni tekstualni plakati koji sadržajem i grafičkim rješenjima odgovaraju istovrsnim i istovremenim plakatima iz *Zbirke SKS*. Iako različite provenijencije, ti plakati zajedno svjedoče o životu u ratnim uvjetima na frontu i u gradu.²⁵ Zajednička odlika navedenih talijanskih digitalnih zbirki, koju

21 Isto. Str. 87.

22 Digitalna zbirka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta. [citirano: 2014-01-30] Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=109>.

23 *Riordino, catalogazione e digitalizzazione dei manifesti dell' archivio storico del Teatro Sociale di Mantova*. [citirano: 2014-01-30]. Dostupno na: http://www.teatrosocialemantova.it/pagina_archivio_storico.htm.

24 O projektu *14-18 Documenti e immagini della Grande Guerra* vidi: http://www.iccu.sbn.it/opencms/opencms/it/main/attivita/naz/pagina_0003.html. Tekstualni plakati dostupni na: http://www.14-18.it/manifesto/RML0218428_01 [citirano: 2014-01-30].

25 Uz ratne plakate s naredbama o razdiobi krušne hrane, šećera, petroleja, morske soli, pomoći ratnim invalidima, prikupljanju kovina, normiranju cijena i sl., tu su i poslijeratni: o odredbama Rapalskog ugovora, gubitku dijela Dalmacije, oslobođenju Starog Grada 1921. i obrani jadranske obale 1923.

treba imati na umu priplaniranju digitalne zbirke SKS, jest primjena podatkovnog modela Europeane – EDM (Europeana Data Model) – koji obuhvaća skup deskriptivnih i skup kontekstualnih metapodataka. Kontekstualni podaci/entiteti – *agent* (osobe, organizacije), *place* (mjesto), *time span* (vremensko razdoblje), *concept* (pojam), *event* (događaj) – predstavljaju bogatije metapodatke jer objekt informacije stavljaju u kontekst ostalih objekata i kontroliranih rječnika. Na važnost i mogućnost povezivanja podataka o prostoru ukazuju i inicijative EU 2007. godine kroz smjernice pod nazivom INSPIRE o uspostavi infrastrukture za prostorne metapodatke.²⁶

Zbog prethodno navedenih zajedničkih odlika analogne građe – novina i tekstualnih plakata – moguć je suodnos podataka u njihovoj obradi i digitalizaciji. Projekti digitalizacije te građe, uz uobičajene postupke skeniranja, obrade preslika i izradu metapodataka, posebnu pažnju pridaju postupku optičkog prepoznavanja znakova, OCR-u (Optical Character Recognition) i postupku prepoznavanja naziva, NER-u (Named Entity Recognition). NERC (Named Entity Recognition and Classification) kao metoda dublje analize naziva ima važnu ulogu u istraživanju sadržaja novina pomoću jezičnih tehnologija, postupaka prepoznavanja i klasifikacije naziva.²⁷ Budući da digitalne zbirke novina/plakata obuhvaćaju građu nastalu u duljem razdoblju, potrebno je u pripremi za digitalizaciju uvažavati razlike u obliku, strukturi sadržaja i jeziku.

Prilikom priprema za digitalizaciju tekstualnih plakata SKS testiran je OCR na nekoliko digitalnih inačica. Rezultat je pokazao da, slično kao i kod novinskih tekstova, u pojedinim segmentima softver nije prepoznao dio teksta, primjerice stupce, zbog prepoznavanja pojedinih znakova kao slika, lošeg otiska, oštećenja papira i sl. (Slike 1. i 2.).

26 Klarin Zadravec, S. Nav. dj. Str. 112.

27 Isto. Str. 107.

Spomenimo da je još 1954.-1957. upravo na službenim plakatima i brošurama izdanim od austrijskih i francuskih vlasti, Institut Jugoslavenske akademije u Zadru popisao više tisuća novih, nepoznatih hrvatskih riječi za potrebe Instituta za jezik JAZU kao dopunu Akademijinu Rječniku.

Slika 1. Analogni plakat – izbori 1923.

Slika 2. Digitalna inačica s prikazom nedostataka OCR-a

Ovaj nedostatak zbog toga upućuje na druge načine predstavljanja digitalnih inačica, uz mogućnost pretraživanja korisnicima – putem prikaza slike, ali i dostupnosti naknadno ispravljenog teksta u drugim formatima, primjerice formatu .pdf. Veličina zbirke od 3000 jedinica ili listova, bolja dostupnost uz mogućnost uvida u cjelovit i/ili pretraživ tekst, povezivanje sa srodnim digitalnim zbirkama te, ujedno, zaštita izvornika – razlog su za planiranje i vrednovanje projekta digitalizacije tekstualnih plakata, u skladu sa *Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju* i strategijom digitalizacije SKS u cjelini.²⁸ Digitalizirana građa bila bi dostupna na postojećem mrežnom mjestu *Digitalizirana građa SKS*, organizirana u kategorije – tematske i

²⁸ Odlike građe iz *Zbirke tekstualnih plakata SKS* poput formata neprikladnog za rukovanje, malog broja sačuvanih primjeraka te nepostojanja bilo kakve fotodokumentacije u vidu zaštitnih kopijatraže zaštitu u vidu digitalizacije. Vidi: *Smjernice za odabir građe za digitalizaciju*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2007.

kronološke.²⁹ Odabirom kategorija omogućavao bi se pregled pripadajućeg dokumenata, uz kratak opis koji ga identificira. Zsigurno, zbirka tekstualnih plakata SKS pripada građi koja bi digitalizacijom dodatno dobila na vrijednosti i ostvarila cilj – bolju javnu dostupnost, zaštitu izvornika te pridobivanje novih korisničkih skupina.

Korisnici analognih i digitalnih tekstualnih plakata – aspekt interdisciplinarnosti

Sociološki aspekt plakatiranja od 18. do prve polovice 20. stoljeća na području srednje Dalmacije u vezi je s visokim postotkom nepismenosti te ograničenom javnom dostupnošću serijskih publikacija, uglavnom u čitaonicama. Zbog toga je tekstualni plakat zadugo bio jedino sredstvo masovne komunikacije, jer u njegovoj biti i jest važnost masovne publike. U manje pismenim sredinama tiskana riječ imala je vlastiti autoritet kao neposredan kontakt između vlasti („njih“) i običnih ljudi („nas“).³⁰ Boljom dostupnošću tiska i usavršavanjem tiskarskih tehnika tekstualni plakat gubi prvotnu namjenu, a s vremenom ga i potiskuje ilustrirani plakat.

Današnji korisnici te građe u SKS-u mahom su različite skupine korisnika baštinskih ustanova, istraživači u području humanističkih znanosti: povjesničari, povjesničari umjetnosti, politolozi, sociolozi i sl. Njihov je interes usmjeren na predmete, ljude, mjesta i događaje te na spoznavanje odnosa među tim pojmovima. Kod navedenih skupina bilježimo pretraživanja biografija (osoba), kronologija (vrijeme) i geografija (mjesto).

Kako je prethodno navedeno u poglavlju o bibliografskoj obradi tekstualnih plakata, nije uvijek jednostavno donijeti točan, pregledan, relativno brzo dostupan i znanstveno koristan opis specifičnosti te građe. Njezin izostanak iz raznovrsnih povijesnih istraživanja, a uslijed slabe dostupnosti, zasigurno rad čini manjkavim, otežavajući pritom pravilno upoznavanje

²⁹ Na ovom mjestu sada su dostupni rezultati pilot-projekta digitalizacije novina i časopisa iz fonda SKS pod nazivom *Projekt splitske stare novine i časopisi iz 19. i prve polovice 20. st.* Projekt je započeo 2010. potporom Ministarstva kulture RH, a dostupan je na poveznici <http://dalmatica.svkst.hr/>. Cilj je projekta učiniti građu mrežno dostupnom. U prvoj fazi projekta u pripremi je digitalizacija 20 naslova novina i 16 naslova časopisa.

³⁰ Rickards, M. Nav. dj., str. 5., 10.

prilika, događanja i određenih uzročnosti.³¹ Uspostava istraživačke infrastrukture u području digitalne humanistike – digitalnih zbirki novina i plakata – važan je izvor istraživanja. Zato je i način na koji je građa digitalizirana, obrađena i kodirana od posebne važnosti.³²

Zaključak

Svaki plakat, pa tako i tekstualni, prenosi onovremene dnevne aktualnosti sredine: političke, kulturne, društvene, ekonomske i zabavne. Prenoseći vjerodostojno atmosferu i kolorit vremena iz kojeg potječe, iako prolaznog karaktera, čuva „vrijeme na zidu“.

Ovdje utvrđena hijerarhijska struktura *Zbirke tekstualnih plakata* SKS s nadređenim i podređenim zbirka pokazala se prikladnom za primjenu modela opisa na razini zbirke. Takav model omogućava budućim projektima objedinjavanje putem obrade i digitalizacije te stvaranje virtualne zbirke plakata u SKS.

Planirana digitalna zbirka tekstualnih plakata SKS, u skladu s formiranim podzirkama, znači zaštitu i trajnu zamjenu analogne građe digitalnom inačicom. Dobivanje cjelovitog teksta za pretraživanje postupkom OCR-a, kao i mogućnost da se njegovi eventualni nedostaci, primjerice neprepoznavanje dijela teksta ili prepoznavanje pojedinih znakova kao slika i slično, mogu nadomjestiti drugim formatima putem prikaza slike, naknadno ispravljenog teksta u drugim formatima, primjerice formata .pdf, nude brojne mogućnosti pretraživanja korisnicima.

Zaključimo, bogatstvo sadržaja *Zbirke tekstualnih plakata* SKS prema modelu opisa na razini zbirke osiguralo bi korisnicima bolju dostupnost, ponudilo dopunski izvor za brojna interdisciplinarna istraživanja, osobito uz serijske publikacije i arhivsko gradivo, formiralo nove usluge te pružilo mogućnost povezivanja s istovrsnim i srodnim zbirka i projektima u SKS, ali i u Hrvatskoj.

31 Tekstualni plakati često su popratna građa tematskih izložbi, a njihove replike, kao čimbenik atmosfere, prisutne su u mnogim dokumentarnim i igranim filmovima. Tekstualni plakati SKS posuđivani su za izložbu *Plakat i oprema knjige u doba secesije u Hrvatskoj* (1975., Galerija grada Zagreba) te za snimanje dokumentarnih filmova o Anti Trumbiću, Josipu Karamanu i sl.

32 Klarin Zadravec, S. Nav. dj., str. 106, 107.

Literatura

Bertoša, Mislava. „Jamči se za uspjeh kano i za neštetnost“ O reklamnome diskursu iz sociosemiološke perspektive. Zagreb : Srednja Europa, 2008.

Bić., S. [Batušić, Slavko]. Plakat. // Enciklopedija likovnih umjetnosti. [Sv.] 3: Inj-Portal. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1964. Str. 687.

Burić, Ivana ; Šarić Šušak, Tamara. Tiskani proglassi u Zadru i Dalmaciji 1488. – 1946. : službeno izvješćivanje u prošlosti : katalog izložbe. Zadar : Državni arhiv u Zadru, 2013.

Diana, Srećko. O razvoju radničkog pokreta u Splitu 1918. - 1920. godine. // Četiri priloga. Split : [Historijski arhiv], 1960. (Izdanja Historijskog arhiva Split ; sv. 2). Str. 3-34.

Digitalna zbirka Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta. [citirano: 2014-01-30]. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=109>.

Elez, Petar ; Irena Milobara. Dopisom, oglasom i proglasom : javno i reklamno oglašavanje na prostoru Vukovarsko-srijemske županije u prošlosti : katalog izložbe. Vukovar : Državni arhiv u Vukovaru, 2013.

ISBD(A) : Međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih) / [prevela Tinka Katić]. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.

Jobst, Marianne. Zbirka letaka, plakata i exlibrisa. // „Riznice Austrije“ Austrijska nacionalna biblioteka. Beč : Vladina služba za tisak, 1995. Str. 87-94.

Katić, Tinka ; Willer, Mirna. Konceptualni model za opis i pristup zbirkama – razvoj i moguća primjena. // 15. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : Mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012. Str. 73 – 92.

Kečkemet, Duško. Stari splitski plakati 1891 – 1942. Split : Naučna biblioteka, 1989.

Klarin Zadavec, Sofija. Koncept funkcionalne granularnosti u organizaciji informacija digitalne knjižnice : [doktorski rad]. Zagreb : [Filozofski fakultet] , 2012.

Lakić, Zdenka. Mogućnosti primjene međunarodnog standardnog bibliografskog opisa neknjižne građe pri obradi zbirke plakata i letaka u arhivu. // Arhivski vjesnik 39 (1996.), str. 75-89.

Maštrović, Vjekoslav. Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća : (Jadertinacroatica). Zagreb : JAZU, 1979.

Molnar, Branka. Obrada i opis arhivskoga gradiva obiteljskih i osobnih fondova. [citirano: 2014-01-30]. Dostupno na: <http://www.had-info.hr/rad-drustva/izlaganja/83-obrada-i-opis-arhivskoga-gradiva-obiteljskih-i-osobnih-fondova>.

[Quattordicesimo] 14-18 Documenti e immagini della Grande Guerra. [citirano: 2014-01-30]. Dostupno na: http://www.14-18.it/manifesto/RML0218428_01.

Rickards, Maurice. Uspon i pad plakata. Beograd : Borba, 1971.

Riordino, catalogazione e digitalizzazione dei manifesti dell' archivio storico del Teatro Sociale di Mantova. [citirano: 2014-01-30]. Dostupno na: http://www.teatro-socialemantova.it/pagina_archivio_storico.htm.

Šimunković, Ljerka. Mletački dvojezični proglasi u Dalmaciji u 18. stoljeću. Split : Književni krug, 1996.

Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu : 1812 : 1918. Split : Sveučilišna knjižnica u Splitu, 1992.

Tuđman, Miroslav. Vremenitost znanja : prilog teoriji o vremenskoj strukturi znanja. // Informacijske znanosti i znanje / uredili Slavko Tkalac i Miroslav Tuđman. Zagreb : Zavod za informacijske studije, 1990.

Vinaj, Marina. Plakat za plakat : iz zbirke Muzeja Slavonije, Osijek. Osijek : Muzej Slavonije, 2008.